OBSERVAȚII PRIVIND CATEGORIA GENULUI ÎN GRAMATICA ROMÂNEASCĂ DE PÎNĂ LA ANUL 1870

DE

DOINA COBEȚ

În constituirea gramaticii ca disciplină științifică[1] și ca instrument de normare a limbii, precum și în procesul de formare a terminologiei gramaticale românești, se disting — ca și în cazul altor științe[2] — două mari etape importante[3], determinate de stadiul dezvoltării culturii și de influențele exercitate asupra limbii române. Prima etapă începe în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea[4], odată cu alcătuirea *Gramaticii românești*, din anul 1757, a lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul și continuă pînă în deceniul al treilea al secolului al XIX-lea, cînd apare *Gramatica românească* a lui Ion Heliade Rădulescu (Sibiu, 1828), operă „de mare valoare" [5] pentru acel moment al

[1] Ne-am limitat cercetarea la un număr de treizeci și opt de lucrări, reținînd majoritatea gramaticilor scrise în limba română care au avut o oarecare influență în epocă. Am luat în discuție și edițiile atunci cînd am constatat deosebiri între ele. Din categoria gramaticilor românești scrise într-o limbă străină am selectat unele redactate în latină, limbă în care a apărut prima noastră gramatică tipărită. De asemenea, am folosit și gramatici bilingve care aduc în punct de vedere nou în interpretarea faptelor de limbă sau care interesează sub aspectul terminologiei.

[2] Cf. G. Ivănescu, *Formarea terminologiei filozofice românești moderne*, în *Contribuții la istoria limbii române literare din sec. al XIX-lea*, București, Editura Academiei, 1956, p. 171 — 204; N.A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura Științifică, 1962, p. 125 — 126.

[3] Vezi și Romulus Ionașcu, *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluțiunea studiului gramaticei limbei române de la 1757 pînă astăzi*, Iași, 1914, p. V, care avînd în vedere alte criterii, stabilește patru etape în evoluția studiului gramaticii românești.

[4] Fragmentul de gramatică intitulat *Tîlcuirea sau arătarea gramaticii slovenești*, din ms. *312* de la Biblioteca Academiei R.S. România, datat, cu aproximație, în jurul anului 1660, interesează istoria gramaticii limbii noastre numai sub aspect terminologic, întrucît nu reprezintă, așa cum s-a susținut (vezi Diomid Strungaru, *Gramatica lui Smotrițki și prima gramatică românească*, în „Romanoslavica", IV, 1960, p. 289 — 307; Victor Papacostea, *O școală de limbă și cultură slavonă la Tîrgoviște în timpul domniei lui Matei Basarab*, în „Romanoslavica", V (*Istorie*), 1962, p. 192; Ion Gheție, *Preocupări lingvistice în cultura românească veche*, în vol. *Istoria științelor în România. Lingvistica*, București, 1975, p. 16), prima încercare de gramatică românească, ci este, după cum însuși titlul arată, o traducere a unei părți din capitolul referitor la morfologie din gramatica slavonă a lui Meletie Smotrițki, Eve, 1619 (vezi Dimitrie Eustatievici Brașoveanul *Gramatica românească. 1757. Prima gramatică a limbii române*, ediție, studiu introductiv și glosar de N.A. Ursu, București, Editura Științifică, 1969, p. V; Doina Cobeț, *De cînd datează prima gramatică a limbii române?*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", tomul XXVIII, 1981 — 1982. A, p. 117 — 119).

[5] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, Editura Ministerului Învățămîntului, 1956, p. 756.

BDD-A1400 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:03:41 UTC)

culturii noastre, care marchează începutul modernizării gramaticii românești, atît din punctul de vedere al interpretării sistemului gramatical al limbii, cît și din punctul de vedere al terminologiei[6]. În această primă perioadă, gramatica românească este tributară modelelor slavone, latinești, grecești și italiene, autorii, cu unele excepții, încercînd să încadreze în tiparele oferite de izvoare materialul limbii române. În ceea ce privește terminologia, se remarcă abundența calcurilor lingvistice și a termenilor de origine slavonă și neogreacă.

A doua etapă din istoria gramaticii românești stă sub semnul influenței gramaticii moderne, franceze în primul rînd, care a avut consecințe importante în evoluția studiului gramatical al limbii române. După anul 1828 se pun bazele gramaticii moderne, al cărei proces de perfectare se continuă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Paralel cu preocuparea autorilor de a găsi soluții și metode noi pentru descrierea și interpretarea materialului lingvistic și de a transforma gramatica într-un instument de normare și de însușire corectă a limbii literare, atenția lor se îndreaptă spre unele particularități ale structurii gramaticale românești (de ex. : cumulul de articole, articolul hotărît enclitic, formele cazuale speciale de genitiv-dativ opuse celor de nominativ-acuzativ, genul neutru, pronumele neaccentuate, folosirea conjunctivului, în anumite cazuri, în locul infinitivului etc.). Astfel, treptat, scopului didactic pe care l-a avut inițial, gramaticii i se adaugă unul științific, care are ca urmare apariția unor lucrări a căror importanță pentru studiul limbii a fost confirmată prin rezultatele științei de astăzi. Terminologia gramaticală din această perioadă se caracterizează, pe de o parte, prin prezența unui număr mare de împrumuturi din latină, franceză ori italiană, iar pe de altă parte, prin menținerea calcului lingvistic, datorită atît necesităților didactice (pentru nivelul cultural din acea perioadă calcul era mult mai eficient pentru înțelegerea noțiunilor decît neologismul), cît și atitudinii puriste manifestate, în primul rînd, de latiniști.

O privire asupra gramaticii românești de la începuturi pînă la sfîrșitul deceniului al șaptelea al secolului al XIX-lea, cînd apare primul volum din gramatica lui Timotei Cipariu, *Gramateca limbii române*. Partea I. *Analitica*, București, 1869. (Partea II. *Sintetica*, București, 1877), prima gramatică românească editată sub egida Societății Academice Române, considerată, pe drept, „o sinteză a cunoștințelor de gramatică românească de pînă la 1870" [7], oferă un interesant tablou al istoriei conceptelor gramaticale, al modalităților de interpretare a morfologiei și sintaxei limbii, al terminologiei, ilustrînd, astfel, evoluția concepțiilor gramaticale în lingvistica românească. Etapele prin care au trecut studiul noțiunilor și terminologia pentru noțiunile respective se pot determina urmărind modul de definire, de interpretare și de denumire a claselor de cuvinte, a categoriilor gramaticale, a funcțiilor sintactice etc.

---

[6] Vezi și Ștefan Munteanu, Vasile D. Țâra, *Istoria limbii române literare. Privire generală*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978, p. 114; Ion Heliade Rădulescu, *Gramatică românească*, ediție și studiu de Valeria Guțu-Romalo, București, Editura „Eminescu", 1980, p. 484, 535 ; Mariana Costinescu, *Normele limbii literare din gramaticile românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1979, p. 22.

[7] Mioara Avram, *Prima gramatică academică a limbii române*, în LR, XV, 1966, nr. 5, p. 496.

BDD-A1400 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:03:41 UTC)

În istoria gramaticii limbii noastre, una dintre cele mai controversate categorii gramaticale nominale este cea a genului, discuțiile purtîndu-se, mai ales, în legătură cu neutrul. Genul, ca noțiune gramaticală, este mai puțin abstractizat decît numărul și cazul. Categoria genului, fiind „legată de substanța semantică a morfemelor", iar „faptele semantice" fiind „fapte de apreciere, deci subiective"[8], rezolvările pe care ea le primește sînt diferite. Existența unor deosebiri de interpretare (mai ales în ceea ce privește numărul termenilor componenți) se datorește, însă, și influenței izvoarelor. Caracterul mai complicat al categoriei genului în gramaticile vechi este consecința aspectului complex al acestei categorii în limbile clasice, unde sistemul de opoziții privește atît substantivul, cît și adjectivul, numeralul (parțial), pronumele (în greacă și articolul).

Definirea genului necesită precizarea relațiilor sale cu celelalte categorii nominale (numărul și cazul) sau cu determinarea exprimată prin articol și adjectiv. Este vorba, deci, de o problemă de concepție și, în același timp, de metodă. Din acest motiv, încercările de definire sînt rare și reprezintă contribuții ale unor gramatici care, din necesități didactice, au fost nevoiți să explice această noțiune. Doar patru dintre autorii studiați formulează o definiție a genului. Primul este Enstatievici, care îl definește ca „o întîmplare" a numelui, „cu care cuvintele, adecă zicerile, prin încheieturile acestea *acest, -sta, -st* să despărțesc, arătînd numirea neamului" (*E*, 34). La începutul secolului al XIX-lea, Ioan Alboteanu consideră genul o marcă proprie numelui, „cu care cuvintele, adică zicerile, prin sfîrșiturile slovelor, arată felul de ci neam sînt" (*Ab*[1], f. 35[r]); mai tîrziu, Iordache Golescu îl numește „un semn" al numelui, „ce ne arată firea lucrului și cu care deosebim obrazele" (*IGB*, 91), iar Timotei Ciparîu o „formă destintă după sex" (*TCG* I, 173).

În stabilirea genurilor limbii române, autorii folosesc criterii mai mult sau mai puțin deosebite, în funcție de modele și de formația lor filologică: criteriul semantic, care relevă distincția sexelor și presupune opoziția animat/inanimat, opoziția desinențelor și opoziția determinantelor din seriile: *un.../o...*, *acest... / aceasta...*, *...(u)l/... a*, în cadrul relațiilor de determinare și de acord. În general, foarte puțini sînt autorii de gramatici care se limitează la un singur criteriu. Cei mai mulți folosesc aceste criterii în asociere: criteriul semantic și opoziția desinențelor (*E*, 34; *H*[1], f.1[v], f.2[r]; *DL*, 43, 44; *Al*, 35, 36; *H*[2], 11; *L*, 47—50; *Pl*, 9, 12, 14; *B*[1], 17, 18; *B*[2], 15, 16, 17; *I*[2], 18, 19; *TCG* I, 173, 183, 196, 200, 210, 214, 216), criteriul semantic și opoziția morfemelor determinării (*GR.R.* (1835), 4; *GR.R.* (1839), 6; *GR.R.-N.*, 25, 26; *IGB*, 92; *HPR*, 4, 5; *HPAR*, 7, 8; *Mc*[1], 7; *GR.R.* (1850), 6; *I*[1], 13, 14; *Hl*, 7), criteriul semantic, opoziția desinențelor și opoziția morfemelor determinării (*T*, 19—21; *Ab*[1], f. 35[r]—36[v]; *Sl*, 31—43) sau opoziția desinențelor și opoziția morfemelor determinării (*GM* (1840), f. 31[r], f. 31[v]). Unic în istoria gramaticii românești din perioada de care ne ocupăm este criteriul aplicat de P.M. Cîmpeanu în stabilirea structurii categoriei genului. Punînd în legătură apariția genului gramatical cu apariția flexiunii pronominale, Cîmpeanu consideră că distingerea genurilor se poate face prin substituirea în context a

[8] Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 633.

BDD-A1400 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:03:41 UTC)

substantivului cu pronumele personal *el, ea, ei, ele*[9] : " Semnele prin care se poate cunoaște genul unui nume sînt *el* și *ea* ; *ei* sau *ii* și *ele*, ad[ică] toate numele despre care se poate zice în vorbă la singurit *el*, iară la înmulțit *ei* sau *ii* sînt de genul masculin [...] ; toate numele despre care se poate zice în vorbă la singurit *ea*, iară la înmulțit *ele* sînt de genul feminin" (*Cm*, 37).

În cazul substantivelor animate cu gen fix, care se referă la ființe de același sex sau la care opoziția de sex apare în opoziții paradigmatice, stabilirea genurilor nu a pus probleme deosebite. Implicit, din soluțiile date se poate constata că autorii au remarcat (bineînțeles, nu trebuie exclusă, cel puțin pentru primele gramatici, contribuția modelului folosit) că la această categorie de substantive genul gramatical are o bază materială, extralingvistică, ceea ce nu mai constituie o realitate pentru substantivele inanimate, la care distribuția după genuri se operează pe bază de criterii formale[10].

Astfel de constatări l-au determinat pe Golescu să stabilească două tipuri de genuri : gen „după înțelegere" (cînd genul gramatical corespunde genului natural) și gen „după glăsuire" (cînd nu există concordanța între cele două genuri) : „Neam după înțelegere să zice cel ce și la înduplecare își păzește neamul și firește să înțelege că ieste dă acea fire ce o arată neamul, cum *bărbat, fămeie*", iar „neam după glăsuire să zice cel ce la înduplecare este dă un neam și la înțelegere dă alt neam, cum *casă, masă, oglindă*, care la înduplecare să văd că sînt fămeiești, fiindcă să înduplecă ca cele fămeiești, iar la înțelegere [...] nici bărbătești sînt, nici fămeiești, ci cum am zice neutre[11], asemenea și *copaciu, ficat*, ce la înduplecare sînt bărbătești, iar la înțelegere [...] sînt neutre" (*IGB*, 104).

În ceea ce privește numărul genurilor limbii române, părerile și soluțiile date sînt diferite. Astfel, Eustatievici (*E*, 34), Văcărescu (*V*, 24, 25) și Golescu (*IGB*, 105) stabilesc 5 genuri. În gramatica lui Eustatievici acestea sînt : *bărbătesc* („masculin"), *fămeiesc* („feminin"), *de mijloc* („neutru"), *de tot* și *amestecat* sau *prea de obște* (*E*, 34). Ultimele două genuri sînt determinate după gramatica latină[12], slavonă[13] și greacă. Genul *de tot*[14], ilustrat cu exemple ca : *acest, această, acest iute* (*E*, 35), privește categoria adjectivelor cu o singură terminație la cele trei genuri, deci nu interesează substantivul. Genul *amestecat* sau *prea de obște*, introdus tot sub influența acelorași izvoare[15], corespunde substantivelor epicene (de ex. *vălțur*, *E*, 34 ; *șoim, cocor*, *E*,

[9] Paradigma pronumelui personal (persoana a III-a) este invocată de Cîmpeanu ca argument și în stabilirea cazurilor în limba română (*Cm*, 30).

[10] Această idee apare în mod explicit la T. Ciparîu : „Genul [...] a început a se destinge după sexul ființelor ce însemnează cuvîntul ; fiind însă că nu toate ființele esprese prin cuvînt au sex destint, precum sunt cugetele, ideile etc., de aceea și genul cuvintelor ce se declină cea mai mare parte a rămas arbitrariu" (*op. cit.*, vol. I, p. 173).

[11] I. Golescu folosește termenul cu sensul etimologic, neutre fiind, deci, numele care nu au caractere de sex propriu nici unuia dintre cele două genuri (masculin și feminin).

[12] Vezi Gregorius Molnar, *Elementa grammaticae latinae pro recta scholasticae juventutis institutione ex praecipuis grammaticorum praeceptis*, Cibinii, 1694, p. 16, 17.

[13] Vezi Meletij Smotryćkyj, *Hrammatiki slavenskija pravilnoe syntagma, Jevje, 1619. Kirchenslavische Grammatik (Erstausgabe)*. Herausgegeben und eingeleitet von Olexa Horbatsch, Frankfurt am Main, 1974, p. 24.

[14] Echivalent cu *genus omne* din latină (vezi Gregorius Molnar, *op. cit.*, p. 17 și 21) și cu **обцiй родъ** din slavonă (vezi Meletij Smotryćkyj, *op. cit.*, p. 24).

[15] Vezi Gregorius Molnar, *op. cit.*, p. 16 (*genus commune*) și Meletij Smotryćkyj, *op. cit.*, p. 24 (**преобцiй родъ**).

BDD-A1400 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:03:41 UTC)

35). Văcărescu distinge următoarele genuri : *bărbătesc* („masculin"), *fămeiesc* („*feminin*"), *neutru* sau *dă nici unul*, *confuz* și *obștesc* (*V*, 24, 25), iar Golescu : *bărbătesc* („masculin"), *fămeiesc* („feminin"), *neutru*, *obștesc* și *întunecat* (*IGB*, 105). Din exemplele cu care sînt ilustrate ultimele două genuri (*slugă*, *vită*, *gazdă* la Văcărescu, *vită*, *gazdă* la Golescu, pentru genul *obștesc* ; *vultur*, *privighetoare*, *rîndurea*, *șoarice*, *șarpe*, *broască* la Văcărescu și *vultur*, *țînțar*, *privighetoare*, *muscă* la Golescu, pentru genul *confuz*, *întunecat* sau *amestecat*) se poate constata că cei doi gramatici confundă substantivele de genul comun (adică „al unor substantive care să funcționeze după împrejurări în strînsă concordanță cu sexul exprimat, atît ca masculine, cît și ca feminine" [16]) cu substantivele epicene generice (de tipul *slugă*, *gazdă*)[17] sau cu contradicție între gen și sex (de tipul *privighetoare*, *pițigoi* etc.).

Doi dintre primii autori de gramatici românești, Macarie și Gh. Săulescu, identifică 4 genuri pentru substantivele din limba română. La Macarie acestea sînt : *bărbătesc* („masculin"), *femeiesc* („feminin"), *de mijlocnic* („neutru") și *de obștnic* (*M*, f. 4[r], f. 122[r]), iar la Săulescu : *masculin*, *femenin*, *neutru* (*Sl*, 31) și *comun* sau *obștesc* (*Sl*, 33).

În gramaticile celor mai mulți dintre autorii studiați (*Șcl*, 11 ; *BD*, f. 11[v] ; *H*[1], f. 1[v] ; *Pl*, 128 ; *H*[2], 11 ; *GR.R.* (1835), 4 ; *GR.R.-N.*, 25 ; *GR.R.* (1839), 5 ; *HPR*, 6 ; *HPAR*, 9, ; *Pl*, 9 ; *Cm*, 37 ; *Mc*[1], 7, 8 ; *GR.R.* (1850), 5 ; *I*[1], 14 ; *I*[2], 19 ; *TCG* I, 172) sistemul de opoziții al genului este ternar: masculin, feminin și neutru. Trei genuri apar și în gramaticile lui Tempea (*T*, 18, 20), și Bălășescu (*B*[1], 10, 19 ; *B*[2], 10, 17), dar termenii opozanți ai categoriei nu sînt aceiași. Astfel, Tempea, care include în clasa numelui și adjectivul, identifică alături de genul *bărbătesc* („masculin") și *fămeiesc* („feminin"), genul *de obște* (*T*, 20), care, ca și genul *de tot* din gramatica lui Eustatievici, are în vedere categoria adjectivelor cu o singură terminație. Bălășescu consideră ca al treilea gen al limbii române genul *epicen* sau *comun* (*B*[1], 19 ; *B*[2], 17), al substantivelor „nume mai ales de viețuitoare, care supt o terminăciune cuprind amîndouă genurile " (*B*[1], 19).

În sfîrșit, autorii ale căror gramatici sînt alcătuite sub influența celei latine (*Mi*, 19 ; *Ș*, 30 ; *Ab*[1], f. 35[r] ; *Ma*, 8[2] ; *DL* 43 ; *Al*, 35 ; *Ab*[2], f.2[r] ; *GM* (1840), f. 30[v] ; *L*, 47 ; *Co*, 2) admit numai două genuri : masculin și feminin.

Încercînd să schițăm sistemul de opoziții al categoriei genului, identificat de autori în cele două planuri (conținut și expresie), constatăm că soluțiile, deși sînt adeseori deficitare, în sensul că privesc numai un aspect sau altul, ori sînt incomplete, fapt explicabil pentru stadiul de atunci al științei limbii, reușesc, în general, să contureze trăsăturile proprii fiecărui gen. Dacă în ceea ce privește conținutul categoriei nu apar deosebiri importante de la un autor la altul, sub aspectul expresiei se remarcă oscilația încadrării unor substantive la genul masculin, feminin și neutru. În cazul cuvintelor vechi, oscilația pornește de la o formă unică și ajunge la forme cu circulație regională, care nu prezintă o opoziție semantică. În schimb, la neologisme, datorită etimologiei multiple, se pornește de la forme duble sau triple și se tinde spre una singură.

[16] Mioara Avram, *„Genul comun" în limba română*, în SCL, XVIII, 1967, p. 479.

[17] Vezi discuția în legătură cu această categorie de substantive la Mioara Avram, *ibidem*, p. 484 — 485.

BDD-A1400 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:03:41 UTC)

După înțeles, sînt considerate de genul masculin : 1. numele comune sau proprii ale ființelor de sex bărbătesc ; 2. numele lunilor anului ; 3. nume de arbori ; 4. nume de vînturi ; 5. nume de munți ; 6. numele literelor ; 7. nume de plante ; 8. nume de lucruri. După terminație, sînt masculine substantivele care la nominativ singular se sfîrșesc în : 1. consoană nepalatalizată sau palatalizată ; 2. *-u* vocalic și *-u* semivocalic ; 3. *-e* ; 4. *-i* semivocalic.

După sens, se consideră feminine : 1. numele comune sau proprii ale ființelor de sex feminin ; 2. numele zilelor săptămînii ; 3. numele anotimpurilor ; 4. nume de fructe ; 4. nume de plante ; 5. nume de arbori ; 6. nume de lucruri ; 7. nume de acțiuni provenite din infinitive lungi. Pentru acest gen, terminațiile indicate sînt : 1. *-ă* ; 2. *-e* ; 3. *-eá* ; 4. *-a* accentuat ; 5. *-i* semivocalic.

Unii autori, dintre care Micu (*Mi*, 19), Tempea (*T*, 20), Alboteanu (*Ab*[1], f. 36[v]), Șincai (*Ș*, 30), Maior (*Ma*, 14[1]), Diaconovici Loga (*DL*, 45), Laurian (*L*, 48), Bălășescu (*B*[1], 18 ; *B*[2], 16), Ciparîu (*TCG* I, 184) consemnează ca excepție în categoria substantivelor terminate în vocala *-ă* substantivele de tipul *tată*, *papă*, *pașă*, *ducă*, *Nicoară* etc. care, deși au desinență de feminin, prin conținut sînt masculine, nume de ființe bărbătești.

Cel mai disputat gen în istoria gramaticii românești este, cum spuncam, neutrul. Spre deosebire de alte limbi (latina, slavona, greaca, germana etc.), unde neutrul are semne gramaticale proprii la toate părțile de vorbire care comportă categoria genului, în limba română substantivele neutre se recunosc după asemănarea formală la singular cu masculinele și la plural cu femininele. Această caracteristică, precum și „ideea esențială a neutrului — concepția de inanimat (neînsuflețit)“ [18], care îl face „incompatibil cu unisexuatul“[19], îi conferă condiția de gen alături de masculin și feminin.

Cei mai mulți dintre primii noștri gramatici admit existența neutrului, în accepțiunea pe care acest gen o are și în gramatica actuală (*E*, 34 ; *M*, f.4[r] ; *V*, 25 ; *Șcl*, 11, 12 ; *BD*, f. 11[v] ; *H*[1], f.1[v] ; *Pl*, 128 ; *H*[2], 11 ; *Sl*, 31 ; *GR.R.* (1835), 4 ; *GR.R.-N.*, 25 ; *GR.R.* (1839), 6 ; *IGB*, 105 ; *HPR*, 6 ; *HPAR*, 7 ; *Pl*, 9 ; *GR.R.* (1850), 6 ; *TCG* I, 172). Pe o poziție opusă se situează autorii de orientare latinistă, care, avînd în vedere definiția etimologică a neutrului („nici unul, nici altul din doi“), susțin inexistența în română a unui gen corespunzător neutrului latin, cu trăsături relevante stabile din punctul de vedere al conținutului și al formei (*Mi*, 19 ; *T*, 18 ; *Ș*, 30 ; *Ab*[1], f.35[r] ; *Ma*, 11[2] ; *DL*, 45 ; *Al*, 35 ; *Ab*[2], f.2[r] ; *GM* (1840), f. 30[v] ; *L*, 47 ; *B*[1], 16, 17 ; *Co*, 2 ; *Cm*, 37 ; *Mc*[1], 7, 8 ; *B*[2], 17 ; *I*[1], 14 ; *I*[2], 19 ; *Mc*[2], 5 ; *Hl*, 7). Din acest motiv, unii dintre ei nu fac nici o referire la neutru, discuția limitîndu-se numai la masculin și feminin, iar alții îl contestă în mod explicit.

Spre mijlocul secolului al XIX-lea, adepții ideii că româna nu are un gen neutru, întrucît este vorba de o categorie de nume care nu au mărci,

[18] Al. Rosetti, *Despre genul neutru și genul personal în limba română*, în SCL, VIII, 1957, p. 407. Cf. și Al. Graur, *Sur le genre neutre en roumain*, în BL, V, 1937, p. 5 — 11 ; Al. Graur, *Genul neutru în românește*, în LR, III, 1954, nr. 1, p. 30 — 44 ; Em. Vasiliu, *Observații asupra categoriei genului în limba română*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 769 — 770 ; Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică, 1967, p. 75 ; ș.a.

[19] Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, Editura Academiei R.S. România, 1970, p. 95.

BDD-A1400 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:03:41 UTC)

proprii la singular și la plural ca masculinele și femininele (particularitate pe care alți gramatici au apreciat-o ca esențială în considerarea neutrului ca gen opus celorlalte două), propun soluții apropiate de unele rezolvări mai recente[20]. Astfel, autorul *Gramaticii moldovrâmânești* susține că trăsătura principală a substantivelor pe care „unii din profesori [...] le zic că sînt neutre, adică nici de partea bărbătească, nici de partea fimeiască" (*GM* (1840), f.30^{v}, f.31^{r}), este apartenența lor la două genuri diferite. În consecință, le numește substantive „de doă neamuri, iară nici cum neutre", pentru că „în feliul unimii sînt de partea bărbătească, primind articol nehotărît de parte bărbătească *un* [...], iară în feliul mulțimii să prifac [...] ca cele fimeiești, primind nehotăritoriu fimeiesc *unile*" (*ibidem*, f. 31^{r}). Bălășescu, în ambele gramatici, și Măcărescu, în gramatica sa din 1852, pornind de la concepția tradițională după care genul exprimă sexul, recunosc ca trăsătură semantică distinctivă a „neutrelor" prezența inanimatului și le grupează într-o clasă de substantive eterogene, masculine și feminine în același timp, „reprezentătoare dă obiecte" (*Mc*^{2}, 6) sau „ce arată lucruri neînsuflețite" (*B*^{1}, 44 ; *B*^{2}, 17).

La fel procedează și Hill, care consideră substantivele eterogene de „gen divers", fără, însă, a-i trata ca gen aparte, alături de masculin și feminin. El numește aceste substantive și *neutre* (cu sensul „de nici unul din cele două genuri"), termen pe care îl apreciază ca impropriu, deoarece „în alte limbi se numesc neutre niște substantive care, atît la singular, cît și la plural, au terminații diverse de terminațiile substantivelor masculine și feminine" (*Hl*, 7).

În sfîrșit, Cîmpeanu (*Cm*, 37), Măcărescu, în gramatica din 1848 (*Mc*^{1}, 7, 8), și Ianovici, în ambele gramatici (*I*^{1}, 14 ; *I*^{2}, 19), negînd existența unui gen neutru în accepțiune etimologică, disting, totuși, un gen *mixt* sau *amestecat* al substantivelor, în exclusivitate nume de obiecte[21]. Cîmpeanu, recunoscînd existența în limba română a unor substantive care sînt „la singurit de genul masculin, iară la înmulțit de feminin", conchide că „nu însemnează a zice că acelea ar fi de genul neutru sau comun, ci, cel mult, că ele sînt de un gen mixt, ad[ică] amestecat" (*Cm*, 37), cu sensul „de ambele genuri" sau „și de unul și de altul". Argumentul pe care îl aduce este lipsa în română a unei forme neutre la persoana a III-a a pronumelui personal : „dțoarece semnele prin care se poate cunoaște genul unui nume sînt : *el* și *ea* [...], ar trebui să avem și o persoană neutră între *el* și *ea*, în ce chip au românii între *is* și *ea* pe *id* și germanii între *er* și *sie* pe *es*, sau cel puțin să avem și noi ca romanii nume de genul comun sau epicen [...], însă limba noastră n-are nici una din acestea" (*ibidem*).

Primul gramatic român care ia atitudine împotriva teoriei inexistenței neutrului în limba română este Budai-Deleanu : „Cei care au arătat și au vrut să învețe pre alții gramateca românească nu au pomenit nimic de soiul, adecă genul, ce nice să pot zice bărbătești, nice femeiești, ci sînt precum le zic latinii neutre sau de nici unu și au pus toate numele că sînt [...] de

[20] Vezi, spre exemplu, I.I. Bujor, *Genul substantivelor în limba română*, în LR, IV, 1955, nr. 6, p. 51 — 64 ; I. Pătruț, *Despre genul „neutru" în limba română*, în CL, I, 1956, nr. 1—4, p. 29 — 40 ; Vladimir Hořejší, *À propos de noms ambigènes (neutres) roumaines*, în „Philologica Pragensia", VII, 1964, nr. 4, p. 401—407.

[21] Ianovici, în gramatica din 1851, p. 19, este primul care remarcă faptul că în categoria inanimatelor care aparțin acestui gen există și substantive care denumesc ființe. Este vorba de neutrele nume generice de animate, cu funcție de clasare, care pot desemna în același timp și individul, indiferent de sex.

BDD-A1400 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:03:41 UTC)

partea femeiască sau bărbătească ; dar afundînd cercetarea noastră în lăuntru limbii și întru țăsătura ei, ne vom precepe că și la români sînt nume neutre, dar fiindcă ele au terminația în numărul singureț ca și cele bărbățești în *u* sfîrșitoare [...], aceste neutre [...] să pot cunoaște din numărul multoreț [...] prin aceasta că primesc la nominativul multoreț un *e*" (*BD*, f.11^{v}—13^{v}). Categorică în privința existenței neutrului, chiar dacă pe alocuri exagerată, este părerea lui Săulescu, care aduce și argumente de ordin etimologic : „Toate neutrile limbei latine fiind de ghenuri reale sînt neutre și-n românească, aplecîndu-se regulei ghenerale, statute pentru neutru românesc și [...] ecepțiile pentru cele latinești sînt ecepții și pentru cele românești și acele ce nu urmează regulei ghenerale la români și la latini sînt prea puține, căci nu-i regulă fără ecepție" (*Sl*, 36). Ca urmare, „aceste neutre nu se pot socoti eteroghenice, că limba românească mutește în singurariu pronunția finalului latin (*-us*, *-um*) și în plural mută pe *a* în *e* sau îl păzește, pronunțiindu-l îngînat (*î* sau *ă*) [...], care nu puțin pe lîngă altele ni dovedește însușimea neutrului în limba românească" (*ibidem*). Pentru a fi mai convingător, Săulescu compară neutrul românesc, sub aspect formal, cu cel din germană[22] : „Di se va socoti neutrul [...] românesc eteroghenic pentru că se apleacă în plural femenin, ce vom zice de ghenurile numelor ghermane, a cărora și masculinul și neutrul în plural se apleacă tot cu articul femenin ?" (*ibidem*). Mai tîrziu, Heliade argumentează existența neutrului ca al treilea gen invocînd, alături de trăsătura sa semantică distinctivă (prezența inanimatului) și sistemul propriu de opoziții, desinența specifică de plural *-[u]ri* :" Se află substantivi ce la singular sînt masculini și la plural feminini, precum : *os, oase, fruct, fructe, lemn, lemne* [...]. Aceștia în românește sînt prea mulți încît cea mai mare parte a substantivelor ce arată lucruri neînsuflețite sînt asfel ; și pentru că pe de o parte mai se potrivesc la număr cu masculinii și femininii, iar pe de alta pentru că foarte mulți [...] au o terminație particulară la plural în *-ri*, [...] putem zice că fac un neam sau un gen în parte, ce nu este nici masculin, nici feminin, ci neutru" (*II PR*, 18). Cea mai cuprinzătoare demonstrație pentru justificarea neutrului românesc ca gen distinct o face Cipariu, utilizînd argumente care își mențin valabilitatea și astăzi. Partizan al ideii moștenirii neutrului din latină, Cipariu susține că în limba română „au rămas urme neîndoite, nu numai de genul masc[ulin] și femin[in], ci și de cel neutru, precum demostră mai multe nume cu terminațiune curat neutrală ca a latinelor, pr[ecum] *ou*, latin *ovum* neutr[u], pl. la latini *ova*, la noi *ouă* ; *osu*, lat. *os, ossis*, la cei vechi *ossum* și *ossu* neutr[u], pl. la ei : *ossa* și *ossua*, la noi *oasă* ; *vasu*, lat. *vas, vasis* (sau *vasum, vasi*) neutr[u], pl. la ei *vasa*, la noi *vasă*" (*TCG* II, 41). În afara acestui plural (*-ă* devenit *-e*), româna a moștenit și forma de plural în *-re*, a cărei origine „este neîndoit forma latină neutrală în *-ra* de a III [-a] declinațiune a numelor neutre terminate în *-us*, pr[ecum] *pectus*, gen. *pectoris*, pl. *pectora* ; *tempus-oris*, pl. *tempora* ; *frigus-oris*, pl. *frigora* etc. " (*TCG* I, 206). Această formă, folosită inițial de „cei mai vechi ai noștri, precum se vede în toate cărțile de înainte de 1 600 și în multe alte după 1 600", cu timpul s-a schimbat în *-ri*, ceea ce „nu e decît un iotacism eufonic, născut din afinitatea acestor două vocale și din tendința de a împuțina numărul silabelor" (*ibidem*, 207). Sub aspect semantic, neutrul este genul

[22] La fel va proceda și Al. Graur în articolul *Sur le genre neutre en roumain*, p. 6.

BDD-A1400 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:03:41 UTC)

inanimatului ; în planul expresiei, aceste substantive se recunosc după faptul că „în sing[ular] sunt masc[uline], iar în plur[al] femenine, ceea ce după definițiunea de aici însemnează *neutru*, nefiind nece de genul masc[ulin], nece de femenin esclusiv, ci și de unul și de altul, sau nece de unul nece de altul" (*ibidem*, 174).

În delimitarea neutrului, autorii de gramatici apelează fie la criteriul formal, fie la cel semantic (etimologic). Macarie și Școleriu definesc formal neutrele ca substantive „jumătate bărbătești și jumătate femeiești" (*M*, f. 122^{r}) sau „de doaĭ neamuri : [...] în singurime de neamul bărbătesc și în mulțime de neamul fimeesc [... care] să pot numi și neutri, adică și de un neam și de altul" (*Șcl*, 11). Văcărescu (*V*, 25), Budai-Deleanu (*BD*, f. 13^{v}), Heliade (*H*^{1}, f. 2^{r} ; *H*^{2}, 11 ; *HPR*, 4 ; *HPAR*, 7), Săulescu (*Sl*, 31), autorul anonim al *Gramaticii românești și nemțești* (*GR. R.-N.*, 26), Golescu (*IGB*, 92), Platon (*Pl*, 9), Cipariu (*TCG* I, 172) și alții propun o definiție etimologică a genului neutru, unii dintre ei avînd în vedere și criteriul formal. Ne vom limita numai la cîteva exemple. Astfel, neutrul este „acela care arată o ființă nici bărbătească, nici femeiască și la singurit are formă bărbătească, iar la înmulțit femeiască" (*H*^{2}, 11) sau „acela cu care ne slujim cînd vrem să arătăm ființa sau o parte dă nici un fel, adică nici bărbătesc, nici fămeiască și cum am zice streină dă tot" (*IGB*, 92). Cipariu consideră că un substantiv este neutru cînd „genul nu rămîne tot acela pentru unul sau pentru mai mulți, ci se schimbă așa cît pentru unul e bărbătesc, iar pentru doi sau mai mulți muieresc" (*TCG* I, 172). Sub influența gramaticii germane, autorul *Gramaticii românești și nemțești* stabilește ca particularitate formală a neutrului românesc „articulul neutral, care în limba română la singurit samănă celui bărbătesc, iar la înmulțit celui femeiesc" (*GR.R.-N.*, 26).

Dacă masculinele și femininele au fost grupate după înțeles în diferite categorii sau clase, în cazul neutrelor autorii de gramatici au precizat doar sensul lor general de inanimat, discutînd cu precădere desinențele, care sînt identice, la nominativ singular, cu cele ale masculinelor : 1. consoană nepalatalizată sau palatalizată ; 2. *-u* vocalic și *-u* semivocalic ; 3. *-e* ; 4. *-i* semivocalic.

Multiplele influențe exercitate asupra limbii române literare în această perioadă, precum și dificultățile de a recunoaște diferitele categorii de gen în vocabularul românesc explică terminologia folosită de autori. În majoritatea gramaticilor cercetate termenul consacrat pentru denumirea noțiunii de „gen" este *neam*, calc după lat. *genus, -eris*, slavonul родъ și gr. γένος „neam, fel, soi, gen" (*E*, 34 ; *M*, f.4^{r} ; *V*, 24 ; *Șcl*, 11 ; *Ab*^{1}, f.35^{r} ; *H*^{1}, f.1^{v} ; *DL*, 43 ; *Pl*, 128, *H*^{2}, 11 ; *Vi*, 37 ; *GR. R.* (1835), 4 ; *Ab*^{2}, f.1^{v} ; *GR.R.-N.*, 25 ; *GR.R.* (1839), 6 ; *IGB*, 91 ; *GM*(1840), f.30^{v} ; *HPR*, 4 ; *HPAR*, 7, 8 ; *Pl*, 9 ; *GR.R.* (1850), 6 ; *I*^{1}, 13). Paralel cu acesta, sînt folosiți, în mai mică măsură, termenii : *fel* (*T*, 18 ; *BD*, f.11^{v}), *parte* (*BD*, f.11^{v} ; *Ab*^{2}, f.10^{r}) și *soi* (*BD*, f.11^{v}), calcuri după aceiași termeni latini, slavoni și grecești. Primul gramatic care apelează la neologism este Văcărescu, care îl introduce în forma *ghen* (*V*, 24), formă care, mai tîrziu, se întîlnește la Săulescu (*Sl*, 31, 36) și la Alboteanu (*Ab*^{2}, f.1^{v}). În forma consacrată de limba literară, *gen*, neologismul apare mai întîi în gramatica lui Budai-Deleanu (*BD*, f. 11^{v}), apoi în gramaticile lui Diaconovici Loga (*DL*, 43), Heliade (*HPR*, 4 ; *HPAR*, 7), Platon (*Pl*, 9), Bălășescu (*B*^{1}, 10 ; *B*^{2}, 10), Codru-Drăgușanu (*Co*, 2), Cîmpeanu

BDD-A1400 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:03:41 UTC)

(*Cm*, 37), Măcărescu (*Mc*[1], 7 ; *Mc*[2], 5), Ianovici (*I*[1], 13 ; *I*[2], 14), Hill (*Hl*, 7), Cipariu (*TGC* I, 172, 173, II, 40, 52).

Pentru „masculin", în cele mai multe gramatici, este folosit termenul *bărbătesc*, calc după lat. *masculinus, -a, -um*, slavonul мѫжескїй, gr. αρσενικός „bărbătesc, masculin" (*E*, 34 ; *M*, f.4[r] ; *V*, 24 ; *T*, 18 ; *Șcl*, 11, 19 ; *Ab*[1], f.35[r] ; *BD*, f.5[v], f.11[v] ; *Ma*, 1[1] ; *H*[1], f.1[v] ; *DL*, 43 ; *Pl*, 128 ; *H*[2], 11 ; *Vi*, 37 ; *GR.R.* (1835), 4 ; *Ab*[2], f.2[r] ; *GR.R.-N.*, 25 ; *GR.R.* (1839), 6 ; *IGB*, 91, 105 ; *GM* (1840), f. 30[v] ; *B*[1], 10 ; *Cm*, 37 ; *Mc*[1], 7 ; *B*[2], 10 ; *GR.R.* (1850), 6 ; *I*[1], 13 ; *I*[2], 14 ; *Mc*[2], 5, *TCG* I, 172).

Neologismul *masculin* (<lat. *masculinus, -a, -um*, fr. *masculin*) este introdus în terminologia noastră gramaticală abia de Săulescu (*Sl*, 31), fiind apoi folosit de Alboteanu (*Ab*[2], f. 2[r]), Heliade (*HPR*, 6, 18 ; *HPAR*, 9), Platon (*P.*, 9), Codru-Drăgușanu (în forma *mascurin*, *Co*, 2), Cîmpeanu (*Cm*, 37), Hill (*Hl*, 7) și Cipariu (*TCG* I, 172).

Pentru exprimarea noțiunii de „feminin", autorii de gramatici recurg, ca și în cazul precedent, la calcuri, care se mențin prin tradiție pînă la mijlocul secolului al XIX-lea. Cel mai des folosit este termenul *femeiesc*, calc după lat. *femininus, -a, -um*, slavonul женскїй, gr. θηλυχόν (*M*, f.4[r] ; *Ab*[1], f.35[r] ; *BD*, f.5[r], f. 11[v] ; *H*[1], f. 1[v] ; *DL*, 43 ; *Pl*, 128 ; *H*[2], 11 ; *Vi*, 37 ; *GR.R.* (1835), 4 ; *Ab*[2], f.2[r] ; *GR.R.-N.*, 25 ; *GR.R.* (1839), 6 ; *Pl*, 9 ; *B*[1], 10 ; *Cm*, 37 ; *Mc*[1], 7 ; *B*[2], 10 ; *GR.R.* (1850), 6 ; *I*[1], 13 ; *I*[2], 14 ; *Mc*[2], 5), cu variantele fonetice : *fămeiesc* (*E*, 34 ; *V*, 24 ; *T*, 18 ; *Ma*, *I*[2] ; *IGB*, 91, 105) și *fimeiesc* (*Șcl*, 11 ; *GM* (1840), f. 30[v]). Cipariu folosește și termenul *muieresc* (*TCG* I, 172).

Neologismul *feminin* (<lat. *femininus, -a, -um*, fr. *féminin*) se întîlnește la un număr mic de gramatici : Heliade (*HPR*, 6, 18 ; *HPAR*, 7), Codru-Drăgușanu (*Co*, 2), Cîmpeanu (*Cm*, 37), Hill (*Hl*, 7) și Cipariu (TCG II, 40). Săulescu (*Sl*, 31, 36), Alboteanu (*Ab*[2], f.2[r]), Platon (*Pl*, 9) și, uneori, Cipariu (*TCG* I, 172, 174) îl folosesc în forma *femenin*. În cazul „neutrului", autorii preferă neologismul. Spre deosebire de *masculin* și *feminin*, termenul *neutru* (<lat. *neuter, -tra, -trum*, it. *neutro*, fr. *neutre*) s-a impus cu mai multă ușurință, chiar de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, primul autor care îl folosește fiind Văcărescu (*V*, 25)[23]. El apare în majoritatea gramaticilor (*Șcl*, 12 ; *BD*, f. 11[v] ; *H*[1], f.1[v] ; *Pl*, 128 ; *H*[2], 11 ; *Sl*, 31 ; *GR.R.* (1835), 4 ; *GR.R.-N.*, 25 ; *GR.R.* (1839), 6 ; *GM* (1840), f.30[v] ; *HPR*, 6 ; *HPAR*, 7 ; *Pl*, 9 ; *B*[1], 17 ; *Cm*, 37 ; *B*[2], 17 ; *GR.R.* (1850), 6), singura variantă a termenului, *neutr*, întîlnindu-se la Golescu (*IGB*, 92), unde se explică prin fr. *neutre*. În *Gramatica românească și nemțască*, atît în redacția românească, cît și în cea germană, se folosește și adjectivul *neutral* (*GR.R.-N.*, 14)<germ. *neutral* „neutru".

Primii gramatici, Eustatievici și Macarie, cărora li se alătură mai tîrziu și Diaconovici Loga, folosesc pentru „neutru" calcuri după slavonul срѣдній : *de mijloc* (*E*, 34 ; *DL*, 45) și *mijlocnic* (*M*, f.4[r]). Văcărescu, Budai-Deleanu, autorul *Gramaticii românești* din 1835 și Cipariu, pornind de la sensul lat. *neutrum* „nici unul din doi, nici unul, nici altul", denumesc „neutrul" și [gen] *de nici unul* (*V*, 25 ; *BD*, f. 11[v] ; *GR.R.* (1835), 4 ; *TCG* II, 40). Autorii care contestă prezența neutrului în română, avînd în vedere criteriul formal și interpretînd neutrele ca substantive de ambele genuri, îl numesc *gen amestecat*

[23] Contrar părerii lui I. Gheție, care susține că „Budai-Deleanu este cel dintîi lingvist român care vorbește despre genul *neutru*". Vezi I. Gheție, *Prima gramatică românească modernă*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, Editura Academiei R.S. România, 1958, p. 331.

BDD-A1400 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:03:41 UTC)

(*Cm*, 37 ; *Mc*¹, 7 ; *I*¹, 14 ; *I*², 19), *mixt* (*Cm*, 37 ; *Mc*¹, 7), *comun* (*Cm*, 37) sau *divers* (*Hl*, 7).

Pentru genul „epicen", termenul *epicen* (<lat. *epicenus, -a, -um*, fr. *épicène*) se întîlnește numai în cele două gramatici ale lui Bălășescu (*B*¹, 19 ; *B*², 17). Ceilalți autori folosesc calcuri (după slavonul недоѹмѣнный „nedumerit, confuz", общїй „general, comun", lat. *dubium* „dublu, îndoit, confuz", *communis* „comun, obștesc", gr. αμφίβολος „echivoc", 'ετερόχλιτος „heteroclit, eterogen", επίχοινος „epicen") : *amestecat* (*E*, 34 ; *IGB*, 105), *obștnic* (*M*, f.4ʳ), *confuz* (*V*, 25), *obștesc* (*Sl*, 33) ; *comun* (*Sl*, 33 ; *B*¹, 19 ; *B*², 17) și *întunecat* (*IGB*, 105).

Diversitatea interpretărilor care s-au dat categoriei genului se explică prin influența gramaticilor moderne, care a avut urmări importante în structurarea clasei numelui (numărul și conținutul elementelor constitutive) și în însăși conceperea structurii morfologice a limbii, prin identificarea unor clase autonome de cuvinte (adjectivul și numeralul), subordonate numelui în gramaticile clasice. Din deceniul al III-lea al secolului al XIX-lea, cînd numele este identificat, în cele mai multe gramatici, numai cu substantivul, iar adjectivul devine clasă de cuvinte independentă, și categoria genului capătă accepțiunea pe care o are și astăzi.

SIGLELE GRAMATICILOR STUDIATE

*Ab*¹ = I. Alboteanu, *Gramatica românească*. Întocmită de ... și predată în Seminarul de la Socola, începînd cu anul 1804 [ms. din anii 1809 — 1810 ; Biblioteca Academiei R.S.R., cota *539*].

*Ab*² = I. Alboteanu, *Gramatica românească*. Întocmită de ... și predată în Seminarul de la Socola [ms. din jurul anului 1835 ; Biblioteca Academiei R.S.R., cota *3 609*]. Această gramatică urmează cursul care se preda la Socola începînd cu anul 1804.

Al = I. Alexi, *Gramatica Daco-Romana sive valachica latinitate donata, aucta, ac in hunc ordinem redacta*, Viennae, apud Bibliopolam Josephum Geistinger, 1826.

*B*¹ = N. Bălășescu, *Gramatică română pentru seminarii și clase mai înalte*, Sibiu, în privil. Tipografie a lui Gheorghiu de Clozius, 1848.

*B*² = N. Bălășescu, *Elemente de gramatică română pentru școlarii începători* (După cea mare pentru seminarii), București, în Tipografia lui Iosif Copainig, 1850.

BD = I. Budai-Deleanu, *Temeiurile gramaticii românești*. Partea I : *Ortografia*. Partea II — III : *Morfologia și sintaxa* [ms. de la începutul secolului al XIX-lea ; Biblioteca Academiei R.S.R., cotele *2 425 — 2 426*].

Cm =P.M. Cîmpeanu, *Gramatică românească*, Iași, Tipografia : Institutul Albinei, 1848.

Co = I. Codru-Drăgușanu, *Rudimentele gramaticei române. Extrase din Tentamen Criticum, cu adaus de regule simple și diverse anotăciuni pentru usul școlarilor începători*, București, 1848.

DL = C. Diaconovici Loga, *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității Ungarii[i], 1822.

E = Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *Gramatica rumânească. 1757. Prima gramatică a limbii române*, ediție, studiu introductiv și glosar de N. A. Ursu, București, Editura Științifică, 1969.

GM (1840) = *Verb-scrib-reguleta* sau *Gramatica moldovromânească*. Prescrise de-al doilea din cărțile d [sale] d- [.lui] Gheorghe Dimitriu, în Seminaria Socola [ms. din jurul anului 1840 ; Biblioteca Academiei R.S.R. cota *528*].

GR. R. (1835) = *Gramatică rumânească*. Tipărită cu cheltuiala din Casa școalelor publice și primită în clasurile de începători, București, Tipografia lui Eliad, 1835.

BDD-A1400 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:03:41 UTC)

GR. R. (1839) = *Gramatică românească...*, a III-a ediție, București, Tipografia lui Eliad, 1839. [= ediția a III-a a *Gramaticii românești* din 1835].

GR. R. (1850) = *Gramatică românească ...*, a IX-a ediție, București, 1850. [= ediția a IX-a a *Gramaticii românești* din 1835].

GR. R. - N. = *Gramatică românească și nemțască pentru tinerimea națională.* Într-acest chip întocmită de un prietin al nației[i]. Tipărită cu toată cheltuiala Domniei sale Rudolf Orghidan, cetățan și negutătoriu de aici, Brașov, Tipografia lui Ioan Gött, 1838 — 1839.

H[1] = I. Eliad, *Gramatică românească* [ms. din anul 1821; Biblioteca Academiei R.S.R., cota *4 796*].

H[2] = I. Eliad, *Gramatică românească*, [Sibiu], 1828.

Hl = G. Hill, *Grammateca limbei române*, București, în tipografia Colegiului național, 1858.

HPR = I. Eliade, *Prescurtare la gramatica limbei romano-italiene*, București, în tipografia lui Eliade, 1841.

HPAR = I. Eliade, *Paralelism între limba română și italiană* (Partea a II-a cu titlul: *Paralelism între dialectele român și italian sau forma ori gramatica acestor două dialecte...*). Partea I — II [București, în tipografia lui I. Eliade], 1841.

I[1] = V. Ianovici, *Gramateca limbei românești pentru întâea și a doa clasă a scoalelor poporene*, Viena, la editiunea č.r. administrații[i] de cărți scolastice, 1851.

I[2] = V. Ianovici, *Gramateca limbei românești pentru a triea clasă a scoalelor poporene*, Viena, la editiunea č.r. administrații[i] de cărți scolastice, 1851.

IGB = Iordache Golescu, *Băgări de seamă asupra canoanelor gramăticești*, București, în tipografia lui Eliad, 1840.

L = A.T. Laurian, *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia Vigentis vulgo valachicae*, Viennae, Typis Congregationis Mechitaristarum, 1840.

M = Macarie arhimandritul, *Gramatică mold*[ovenească], Sihla [ms. din anul 1772; Biblioteca Academiei R.S.R., cota *102*].

Ma = Petru Maior, *Fragmente inedite de gramatică*, publicate de T. Cipariu în „Archivu ", nr. II din 1867 (p. 27 — 33), nr. XV din 1868 (p. 297 — 299), nr. XVII din 1868 (p. 338 — 343), nr. XVIII din 1868 (p. 355 — 357), nr. XIX din 1868 (p. 380 — 384).

Mc[1] = N. Măcărescu, *Gramatica românească pentru clasele normale prelucrată după a D. P. M. Cîmpeanu*, Iași, Tipografia Institutului Albinei, 1848.

Mc[2] = N. Măcărescu, *Gramatică românească pentru școlele primare*, ediținea a patra, Iași, Tipografia Buciumului român, 1852.

Mi = Samuel Micu, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Vindobonae, Typ. Josephi Nob. de Kurzböck, MDCCLXXX (1780).

Pl = Gr. Plesoianu, *Cele dintîi cunoștințe pentru trebuința copiilor care încep a citi.* Traduse din franțozește și adăogate de ..., [Sibiu], 1828.

Pt = C. Platon, *Manual de gramatică română*, compusă după scrierile celor mai buni autori, Iași, Institutul Albinei, 1845.

Sl = Gh. Săulescu, *Gramatică românească sau observații gramaticești asupra limbei românești.* Pentru scoalele normale și ghimnaziale. Partea I-ia, *Etimologhica...*, Iași, Tipografia S[fintei] Mitropolii, 1833.

Ș = Gh. Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae.* Emendata, facilitata et in meliorem ordinem redacta per ..., Budae, Typis Regiae Universitatis Pestanae, 1805.

Șcl = Toader Școleriu, *Lecțione, adecă cuvîntare scoase de la întîie parte a gramaticii P.E.H.A.U. pentru învățătura limbii moldovenești și rusești*, Iași, în Tipografia cea politicească, 1789.

T = R. Tempea, *Gramatică românească*, Sibii, în Tipografia lui Petru Bart, 1797.

TCG = T. Cipariu, *Gramateca limbii române.* Partea I. *Analitica*, București, 1869; Partea II. *Sintetica*, București, 1877.

V = Ianache Văcărescu, *Observații sau băgări dă seamă asupra regulelor și orînduielelor gramaticii românești*, în tipografia Sfintei episcopii a Rîmnecului, 1787.

Vi = Gh. Vida, *Gramatică practică romano-franțozască*, Buda, cu tiparul Crăieștii Universități, 1833.

BDD-A1400 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:03:41 UTC)

OBSERVATIONS SUR LA CATÉGORIE DU GENRE DANS LA GRAMMAIRE ROUMAINE JUSQU'À 1870

RÉSUMÉ

L'une des plus controversées catégories grammaticales nominales de l'histoire de la grammaire roumaine est celle du genre ; les discussions portent surtout sur le neutre. Moins abstraite que les autres catégories du nom, le genre reçoit des solutions différentes, qui s'expliquent aussi par l'influence des sources. Dans l'établissement des genres de la langue roumaine, les auteurs employent des critères differents, selon les modèles et leur formation philologique : le critère sémantique, l'opposition des désinences et l'opposition des déterminants des séries : *un ... / o..., acest... / aceasta..., ... (u)l / ...a,* dans le cadre de relations de détermination et d'accord. Le neutre est le plus disputé genre de la grammaire roumaine. La plupart des grammairiens admettent l'existence du neutre dans l'acception que ce genre a aussi dans la grammaire actuelle. Les grammmairiens latinisants, ayant en vue la définition étymologique du neutre, embrassent une opinion contraire et soutiennent l'inexistence en roumain d'un genre correspondant au neutre latin, ayant des traits relevants stables du point de vue du contenu et de la forme. C'est pour cette raison que certains auteurs ne font aucune référence au neutre et limitent la discussion au masculin et au féminin, tandis que d'autres le contestent de façon explicite et proposent des solutions proches de certaines données actuelles. Les neutres sont ainsi considérés des noms à double genre (masculins au singulier, féminins au pluriel), des noms étérogènes (masculins et féminins à la fois, ayant comme trait sémantique distinctif la présence de l'inanimé) ou des noms à genre mixte (mélangé).

I. Budai-Deleanu, Gh. Săulescu, Heliade et T. Ciparîu ont pris position contre la théorie de l'inexistence du neutre en roumain et ont apporté des arguments d'ordre formel, sémantique et étymologique.

Les multiples influences exercées sur la langue roumaine littéraire, tout comme les difficultés que soulève la reconnaissance des différentes catégories de genre dans le vocabulaire roumain expliquent la terminologie employée par les auteurs. On préfère, en général, des calques qui se maintiennent jusqu'au milieu du XIXe siècle, les néologismes étant employés par un nombre relativement petit de grammairiens. Les différentes interprétations qu'on a données à la catégorie du genre s'expliquent par l'influence de la grammaire moderne qui a eu des consequences importantes tant en ce qui concerne la structuration de la classe du nom, que dans la conception même des structures morphologiques de la langue, par l'identification de certaines classes autonomes de mots, l'adjectif et le numéral. Lorsque le nom est identifié avec le substantif, et l'adjectif devient une classe de mots indépendente, la catégorie du genre acquiert l'acception qu'elle a aujourd'hui.

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, str. Codrescu, nr. 2.

BDD-A1400 © 1983-1984 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:03:41 UTC)